

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ГЕДІКОВА Наталя Пилипівна

УДК 323. 21 (477)

**ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 23.00.02 — Політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Інституту соціальних наук Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова. Міністерство освіти України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Підмазко Євген Артемович
Інститут соціальних наук Одеського державного
університету ім. І.І.Мечникова, кафедра політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна.
Південноукраїнський державний педагогічний університет
ім. К.Д.Ушинського /м. Одеса/, кафедра політичних наук

кандидат історичних наук, доцент
Кривцова Валентина Михайлівна
Одеський філіал Української Академії державного
управління при Президентіві України,
заступник директора з наукової роботи

Провідна установа: Дніпропетровський філіал Української Академії державного
управління при Президентіві України, кафедра права та державної політики, м. Дніпропетровськ

Захист відбудеться: 26 серпня 1999 року о 10. 00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 41.086.02 в Одеській державній юридичній академії за адресою: 270009,
м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Одеської державної юридичної
академії /м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 29 червня 1999 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

В.В.Дудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Як інертність, так і поступ в процесі демократизації сучасної України багато в чому детерміновані характером та темпами політичної соціалізації різних верств і соціальних груп населення.

З набуттям Україною статусу незалежної держави суттєво змінились спрямованість, структура і механізми залучення до політичного процесу суб'єктів соціальної діяльності як на груповому, так і на індивідуальному рівнях.

В умовах суверенізації стали докорінно іншими можливості держави і громадянського суспільства керування трансформаційними, аксіологічними і комунікативними домінантами процесу залучення особистості до імперативів, норм та специфіки власне політичного життя.

Найбільш актуальним в пострадянських умовах, на нашу думку, є розробка механізмів і технології процесу політичної соціалізації особистості. Без їхнього переосмислення, переоцінки неможливо розраховувати на будь-який політичний успіх в цій галузі.

Актуальність проблеми політичної соціалізації обумовлена, по-перше, зростанням динамізму політичного процесу в сучасній Європі і, відповідно, в Україні; по-друге, складністю державотворчих процесів, що постали сьогодні перед суверенною країною; по-третє, специфікою процесу політичної соціалізації на державному, регіональному і місцевому рівнях; по-четверте, неоднозначністю перебігу цього процесу серед різних соціальних, професіональних і вікових груп населення на етапі перехідного періоду.

Політична соціалізація суспільства і особистості — це об'єктивний соціальний процес. Він неминуче відображає утвердження принципів національного відродження, гуманізму, принципів демократизації суспільства, що сприяють зростанню соціально-політичної ролі особи. Його сучасний характер обумовлений історичними реаліями, комплексом економічних, соціальних, політичних, культурних, державно-правових, моральних змін.

Процеси, що притаманні умовам перехідного часу, серйозно модифікували глибинні взаємовідносини людини з державою, владою, політикою і призвели до значної кризи політичної соціалізації.

Спостерігаються дві зовні взаємопротилежні тенденції, в боротьбі яких відбувається процес адаптації особистості до політики. З одного боку, з огляду на виклик часу, існує нагальна суспільна потреба в політичному розвитку особи: адже йдеться про творення нового соціально-економічного та політичного буття, про потребу оновлення всіх державницьких та громадських інституцій. З іншого боку, дає себе знати гальмуюча

тенденція: складність, суперечливість (а значною мірою і гальмування) соціально-політичних змін і, перш за все, соціальна невпевненість більшості громадян виливаються в різноманітні форми відчуження людини від держави, її інститутів, від політичних партій, взагалі від прийняття політичних рішень.

За таких умов проблема залучення людини до політичного життя тільки зараз і починає набувати рис справжньої, а не фіктивної політичної соціалізації. Без дослідження особливостей цього процесу практика виховання громадянина не може бути ані стабільною, ані ефективною. Саме таке усвідомлення актуальності проблеми соціалізації особи в сфері політики обумовило вибір теми дослідження.

Предметом дослідження є політична соціалізація як об'єктно-суб'єктний процес політичного становлення особи на різних етапах її громадянської еволюції.

Ступінь наукової розробленості проблеми. В свій час розгорнуте обґрунтування теорії політичної соціалізації зроблено відомими вченими-дослідниками Г.Тардом та Ф.Гіддінгсом. Пізніше цю проблему активно досліджували Д.Істон, Л.Коен, Р.Ліптон, Г.Маркузе, К.Еріксон та інші. Зокрема, згідно з теорією політичної соціалізації, що була розроблена групою чиказьких вчених під керівництвом Д.Істона, сутність її полягає у підготовці людини до тієї соціальної ролі, котру їй необхідно здійснити у сфері політики. Вчені Л.Коен, Р.Ліптон, Т.Парсонс, що підтримували цю теорію, акцентували увагу на взаємодії людини з політичною системою та її інститутами.

З середини 80-х років дослідження проблем політичної соціалізації в зв'язку з прискореними темпами суспільного процесу, новими формами розвитку суспільства значно зросло. Шлях поліг в русло пошуків вченими нетрадиційних методів дослідження політичних процесів, механізмів та умов політичної соціалізації. Серед іншого, глибокому науковому вивченню піддаються внутрішньоособистісні, психологічні механізми формування політичної свідомості та поведінки людини.

Певний внесок в розробку проблем політичної соціалізації був зроблений і вченими радянської доби В.Г.Андрєєвим, А.В.Андрієнковою, С.М.Іконіковою, В.Т.Лісовським та ін.¹ Однак важливий тягар політичної системи, ідеологічної заангажованості, класового підходу значно звужував можливості вільного наукового пошуку. Початок демократичних змін значно пожвавив наукову думку. З'являються роботи з проблем політичної соціалізації, що відображають значно ширше загальноцивілізаційне бачення проблеми. Значний інтерес

¹ Андрєєв В.Г. О психологических эффектах социализации человека и общества. Проблемы социализации. Учен. зап. Ленинградского ун-та. - Вып. 9. - 1971; Андрєєнкова Н.В. Проблемы социализации личности // Социальные исследования. - М.: Наука. - Вып. 3. - 1970; Иконникова С.Н., Лисовский В.Т. Молодежь о себе, о своих сверстниках. - Л.: Лениздат, 1969.

викликає робота радянських вчених І.В.Бестужевої-Лади, і зокрема українських — С.І.Дмитрієвої, В.В.Москаленка, Є.Б. Шестопаля та інших.²

З розпадом комуністичної системи, утворенням незалежних держав на порядок денний постала необхідність значного перегляду теоретичних положень проблеми передумов та шляхів її практичної реалізації. Завдання полягає у вивченні нового спектру суспільних умов діяльності державних та громадянських інститутів, які впливають на політизацію особи, її політичну зрілість та відповідальність відповідно до новоутвореної державності.

Протягом нетривалого часу українською політологічною думкою зроблено чимало в напрямку переосмислення ролі та завдання політичної соціалізації. З'явилася ціла низка праць, що висвітлюють проблеми соціалізації в новому політико-правовому та етнокультурному середовищі, громадянської переорієнтації особистості. Серед них слід назвати праці В.П.Андрущенка, В.М.Бебика, В.С. Лісового, С.Макеєва, А.Надточія, Ю.М.Паханова, О.Рудакевича, С.Г.Рябова, П.А.Сергієнка, О.Стегнія, А.П.Чередниченка та інших.³ Ведуться численні соціологічні дослідження стану громадської політичної думки, сприйняття різними соціальними верствами та етнонаціональними спільнотами новоутвореної державності, стану їх соціального, політичного та духовного самопочуття.⁴

Активно та плідно розробляються проблеми політичної соціалізації вченими Російської Федерації, інших країн СНД. Слід назвати теоретичні розробки Н.Б.Бородіна, Г.Г.Дилигенського, М.С.Комарова, Л.В.Топчія, С.С.Фролова та інших.⁵ І хоча досвід політичної соціалізації та умов її здійснення значно різняться в кожній новоутвореній країні, новизна підходів має дещо спільне. Саме тому вивчення цього досвіду набуває цілком визначеного значення і для розуміння політичних та духовних процесів в Україні.

² Бестужев-Лада І.В. Молодость и зрелость. - М., 1989; Дмитриева С.И. Социальная ответственность подрастающего поколения как фактор общественного прогресса. - К., 1988; Москаленко В.В. Социализация личности. - К., 1989; Шестопаля Е.Б. Личность и политика. - М., 1989 та ін.

³ Андрущенко В.П., Горлач Н.И. Социология: наука об обществе. - Харьков, 1996; Бебик В.М. Наша політична культура // Політологічні читання. - 1992. - №1; Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. - К., 1996; Лісовий В.С. Поняття політичної культури: методологічні засади осмислення. - К., 1996; Макеєв С., Надточій А. Политическая социализация в постсоветской Украине // Політична думка. - 1997. - №1; Паханов Ю.М. Політична культура посттоталітарної доби // Політологічні читання. - 1992. - №2; Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації // Розбудова держави. - 1995. - №10; Рудакевич О. Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. - 1995. - №1; Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. - К., 1996; Сергієнко П.А. Массовое политическое сознание: проблемы формирования и развития. - К., 1991; Стегній О. Ціннісні орієнтації населення в посттоталітарну добу // Віче. - 1994. - №7; Чередниченко А.П. Политическая культура: теория и методика формирования. Киев-Одесса, 1993.

⁴ Головаха Е.И., Панина Н.В., Пахомов Ю.Н. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований. - К., 1993; Небоженко В.С. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. - К., 1994; Саєнко Ю. До єдності розмаїтностей Соціокультурні орієнтації етносів // Політика і час. - 1995. - №1 та ін.

⁵ Бородин И.Б. Личность как субъект политики: социально-политические аспекты. - М., 1991; Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология. - М., 1996; Комаров В.С. Введение в социологию // Социализация личности. Личность в обществе. - М., 1994; Топчий Л.В. Проблемы формирования политической зрелости студентов. - М., 1991; Фролов С.С. Социология // Социализация личности. - М., 1994.

Разом з тим слід зазначити, що дослідження проблем залучення особистості до політики в українській політології ще не повністю сформувалось в окремий науковий напрям. Більшість праць щодо цієї проблеми розглядають політичну соціалізацію не як окремий предмет дослідження, а лише обмежуються розглядом її в загальному контексті соціалізації. Спеціальних праць з політичної соціалізації — цієї ключової для будівництва державності проблеми — мало.

Зокрема, вимагає посиленої уваги такий аспект громадянського становлення особи як її політична зрілість, політична активність та відповідальність, що, власне, є найбільш показовими критеріями та характеристиками соціалізації особи. Мало вивченими залишаються і такі вже більш конкретні питання, як особливості політичної соціалізації людей середнього і особливо похилого віку. Все це свідчить про складність вирішення наукових завдань, про ті суттєві перешкоди, що виникають перед дослідниками на шляху її комплексного, інтегрального усвідомлення. І це при тому, що від останньої обставини багато в чому залежить успіх у розвитку як теорії, так і практичного підвищення ефективності процесу залучення особистості до політичних зносин. Саме ці обставини переконують нас в необхідності подальшого вивчення і поглиблення розгляду проблем політичної соціалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дане дослідження є складовою частиною наукової тематики кафедри політології Інституту соціальних наук Одеського державного університету, присвяченої проблемам демократизації та етнополітичного життя в період становлення української державності.

Мета та завдання дослідження. Виходячи з потреби політичної теорії та практики, висувуються такі основні цілі наукового дослідження:

- 1) Теоретичний аналіз процесу політичної соціалізації особи і роль відповідних інститутів соціалізації як взагалі, так зокрема в сучасному українському суспільстві.
- 2) Визначення рівнів формування політичної зрілості та відповідальності особи в процесі соціалізації.

Досягнення мети дисертаційного дослідження передбачається забезпечити вирішенням таких завдань:

— на підставі класичних теорій соціалізації, психоаналізу проаналізувати політичну соціалізацію як компонент соціалізації, який знаходить своє відображення в різних сферах політичної практики;

— з'ясувати сутність, структуру, визначити поняття і функції політичної соціалізації;

- дослідити специфіку факторів політичної соціалізації особи в процесі демократизації сучасного українського суспільства;
- визначити вікові, професійні, регіональні та інші особливості процесу;
- внести ряд пропозицій і рекомендацій щодо подальшої розробки проблеми, управління процесами політичної соціалізації та реалізації їх на практиці.

Теоретичною базою дисертації є загальноцивілізаційна концепція політичної соціалізації. В дисертації широко використані праці зарубіжних та вітчизняних дослідників: філософів, політологів, соціологів, психологів; наукові дослідження, присвячені проблемі державного будівництва і місця в цьому процесі політичної соціалізації.

Методологічною основою дисертації є методи системного, структурно-функціонального, конкретно-історичного та соціологічного аналізу, загальноцивілізаційне бачення проблем соціалізації особи. Широко використовуються також психологічні методи аналізу поведінки як окремо взятої особи, так і соціальних груп.

Джерельна база дослідження. В теоретичному плані при реалізації поставлених завдань автор відштовхувався від концепцій, поглядів та напрацювань представників світових класичних шкіл з проблем політичної соціалізації. Широко використана вітчизняна історико-політологічна та сучасна політологічна, філософська, соціологічна література, наукові надбання представників інших галузей знань, погляди представників влади, політичних діячів та ідеологів.

В практичному плані важливим джерелом дослідження стали законодавчі акти, програми, що визначають розвиток особи та громадянина на засадах залучення її до політичного процесу. Використані офіційні документи: Конституція України, закони: про об'єднання громадян, про сім'ю, громадянство, освіту, культуру, засоби масової інформації, інші документи чинного законодавства України.

Аналізуючи умови та конкретні фактори політичної соціалізації в українському суспільстві, автор використовує офіційні статистичні дані, результати соціологічних досліджень, матеріали наукових конференцій, вітчизняну та зарубіжну періодику тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Новизна одержаних результатів обумовлена як нетрадиційним підходом до аналізу проблеми в цілому, так і змістом конкретних теоретичних положень, сформульованих у ній:

- досліджено феномен політичної соціалізації як об'єктивний процес залучення особи до політичного життя суспільства на всіх рівнях та етапах її життєдіяльності;
- встановлено, що головними генеруючими факторами механізму соціалізації виступають індивідуальні та групові суб'єкти процесу, державні та громадські інститути;

- здійснена спроба осмислення нового змісту процесу політичної соціалізації в умовах суверенної державності, механізму оновлення норм, правил, імперативів взаємної адаптації особи та політичної системи, проаналізовано нові умови формування політичного світогляду, політичної свідомості та поведінки;
- через аналіз соціально-політичних характеристик, які особа набуває в процесі соціалізації, виявлені тенденції розвитку її політичної зрілості та відповідальності;
- на підставі аналізу трансформації суспільства, яка відбувається об'єктивно, виявлені особливості входження особи в систему сучасних політичних зносин;
- обґрунтовується необхідність вивчення процесу політичної соціалізації в межах спеціальної наукової дисципліни, яка б комплексно займалась цими проблемами.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Висновки дисертації, зроблені в ній узагальнення є певною теоретичною базою щодо подальшого вивчення проблем процесу політичної соціалізації особи і розробки практичних механізмів її реалізації в державних та громадських інститутах українського суспільства.

Результати дослідження можуть бути використані політологами, державними службовцями, соціологами, психологами, іншими науковцями, які вивчають проблеми соціалізації особи.

Матеріали дисертаційної роботи також можуть бути корисними при розробці спецкурсів з політології, оновленні загальних курсів з цієї дисципліни у вищих навчальних закладах, коледжах, гімназіях.

Апробація дослідження. Основні висновки та теоретичні положення дисертаційного дослідження обговорювались на науково-звітних конференціях та методичних семінарах викладачів кафедри політології Інституту соціальних наук Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова в 1994-1997 рр., на аспірантських наукових семінарах. Суттєві аспекти дисертації розкриті у виступах на регіональній науково-практичній конференції "Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління" в Одеському філіалі Української Академії державного управління при Президенті України (Одеса, грудень 1996 р.), на міжнародній науково-практичній конференції "Концепція гуманізму в становленні та розвитку національної професійної освіти", що проводилась Міністерством освіти, Академією педагогічних наук України, Академією управління при Президенті України, Одеським державним університетом ім. І.І.Мечникова (Одеса, жовтень 1997 р.). Найбільш важливі проблеми дослідження знайшли своє висвітлення в наукових публікаціях дисертанта, в серії статей в періодичних виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг - 159 с., з них 12 с. - список використаних джерел і літератури (140 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність та наукове значення обраної теми, висвітлюється ступінь її розробленості, визначається мета та завдання дослідження, виділяється наукова новизна положень, які виносяться на захист, окреслюється теоретична основа та джерельна база дисертації, її науково-практичне значення.

У **першому розділі "Політична соціалізація: сутність, структура, функції"** аналізується соціалізація особистості як основний механізм включення її в політичне середовище. Автор опирається при цьому на досягнення світової та вітчизняної думки у цій галузі, а також на реальну політичну практику.

Визначаються поняття "соціалізація", "виховання", "політична соціалізація". Виявляється загальне і особисте в них. Показується специфіка, аналізується сутність і сучасний стан теорії процесу політичної соціалізації особистості, обґрунтовано її структуру та функції.

Підкреслюється, зокрема, що розмежування основних форм участі особи в політичному процесі, різні варіанти та типології мають велике значення для конкретного аналізу особливостей процесу політичної соціалізації в тій чи іншій країні. В даному випадку — для розуміння процесів політичної соціалізації в умовах будівництва української державності.

Політична соціалізація на індивідуальному рівні — це, по суті, процес перетворення індивіда на людську особистість, якій притаманні як особливі індивідуально-психологічні риси, так і набір соціальних знань і навичок, які дозволяють їй повноцінно брати участь у суспільному житті.

Автор робить висновок, що сутність політичної соціалізації особи полягає, перш за все, в процесі впливу на особу соціально-політичних умов, за яких здійснюється передача норм, принципів, цінностей, політичних орієнтацій, а по-друге, сприйняття нею на соціально-психологічному рівні цього впливу з метою формування моделі політичного світогляду, політичної свідомості і поведінки.

Зазначається, що структура процесу політичної соціалізації містить такі основні компоненти:

— засвоєння громадсько-політичного досвіду, норм політичного життя, накопиченого попередніми поколіннями, а також теоретичних політичних знань;

- перетворення знань про суспільство, політику держави на сталі політичні переконання;
- набуття здатності відстоювати власні політичні погляди;
- набуття необхідних навичок громадсько-політичної діяльності, засвоєння основних їх принципів і норм;
- надання предметності політичним знанням та поглядам.

З багатоманітних функцій процесу політичної соціалізації автор визнає і аналізує чотири основні: інформаційну, ціннісну, нормативну і діяльну.

Розділ завершується висновками про сутність, структуру, функції політичної соціалізації особистості як суб'єктно-об'єктного явища. Одночасно вказується на те, що концепція політичної соціалізації в наших конкретних умовах ще не набула відповідного статусу, що нові теоретичні моделі, здатні задовольнити нас в поясненні механізмів входження особи в простір політичних відносин в період трансформації українського суспільства, ще знаходяться в стадії становлення.

У другому розділі "Основні фактори політичної соціалізації і їх прояв в Україні"

останні розглядаються автором у їх поділі на політичні і неpolітичні.

Як політичні фактори соціалізації в роботі проаналізовані: тип і характер державної розбудови, політичний режим, інститут влади, політичні партії, суспільно-політичні організації, політична культура.

До неpolітичних віднесені такі фактори соціалізації особистості як сім'я, група ровесників, система освіти і виховання, засоби масової інформації, трудовий колектив та інші.

В результаті аналізу політичних факторів автор зазначає, що держава є основним політичним інститутом в процесі політичної соціалізації особи, який організує, спрямовує її соціально-політичну діяльність і визначає ставлення до політики.

Показано специфіку сучасного етапу державотворення в Україні та напрямки впливу державотворчих процесів на політичну соціалізацію особи. Підкреслюється зокрема, що мова йде не про виховання та адаптацію людини, котра вступає в політичне життя в умовах стабільного суспільства, а про соціальне та політичне формування особи одночасно зі становленням нових суспільних відносин.

Вирішення проблем політичної соціалізації особи в Україні, наголошує автор, неподільно пов'язане з вирішенням загальнодержавних завдань перебудови суспільства на засадах демократизму. Найважливіші передумови успішної реалізації в Україні завдань політичної соціалізації, на наш погляд, мусять включати: поглиблення демократичного процесу, створення основ правової держави та громадського суспільства, динамічний економічний

та соціальний розвиток, встановлення рівноваги сил і досягнення порядку в суспільстві, об'єднання народу навколо державницької ідеї.

В умовах, що склалися, коли недостатньо розвинута економічна, соціальна та духовна сфера і перехід до нової системи починається в основному з перебудови політичних інститутів, держава, по суті справи, є єдиною силою, на яку покладається завдання докорінних змін в усіх сферах життєдіяльності суспільства та здійснення процесу політичної соціалізації особи. На жаль, демократичні завоювання носять поки ще незрілий характер, а тому їх соціалізуючий вплив на індивіда досить обмежений. Самоцінність особи, її головне місце в ієрархії відносин значною мірою тільки проголошується. Сподівання та надії людей не виправдались, а звідси — така розбіжність думок, а отже, і наявність різного типу політичної участі.

Відзначено також, що громадсько-політичні організації — політичні партії, політичні об'єднання, рухи та інші як засоби політичної соціалізації, діючи в межах закону і порядку, сприяють політичній активності суспільства в цілому та особи зокрема, виробляють певні норми та принципи політичної культури, політичної діяльності, політичного світогляду.

В роботі показаний механізм участі у виборах, соціалізації особи через підтримку діяльності політичних партій та рухів. Особлива увага приділена вихованню політичної еліти.

Вказується також, що політична культура — чи не один з найбільш важливих елементів політичного життя суспільства. Рівні її розвитку свідчать про якість самої системи. Зазначається, що політична культура, відображаючи політичну та юридичну компетентність громадян, громадських та політичних діячів, їх політичну поведінку, має значний вплив на формування і функціонування політичних і державних інститутів, надає значущості політичним процесам і визначає місце особи в них.

Автор доводить, що неполітичні фактори соціалізації особи при входженні її в політичні зносини — сім'я, установи освіти, засоби масової інформації, трудові колективи є не менш впливовими в процесі формування політичного світогляду особи, її політичної поведінки, відповідальності і свідомості. Особливо детально показується роль сім'ї та засобів масової інформації. Підкреслюється думка про те, що в умовах, коли в суспільстві спостерігаються досить виражені конфлікти на соціально-політичному та етнонаціональному ґрунті, на ґрунті зіткнення партійних платформ та партійних інтересів, — за цих умов розвиток демократично організованих засобів масової інформації мусив

би стати однією з основних гарантій стабільності суспільства. Однак про незалежний статус засобів масової інформації говорити ще занадто рано.

На завершення другого розділу сформульовано узагальнюючі висновки про місце та роль різноманітних факторів політичної соціалізації в умовах перехідного періоду та поступового визрівання демократичних рис українського суспільства.

У третьому розділі "Політична відповідальність як критерій соціалізації особистості" зазначено, що політична відповідальність — це невід'ємний елемент політичної зрілості особи. Вона є основним показником політичної зрілості.

Аналіз свідчить, що політична зрілість і відповідальність є найбільш вагомими продуктами політичної соціалізації людини. Вони не виникають на пустому місці, а є результатом цілеспрямованого формування суспільством особи. Суспільство визначає певні "параметри" і "задає" спрямованість у формуванні політичної свідомості і поведінки особи. Політична зрілість формується у людини саме в процесі конкретної діяльності в межах державних і політичних інститутів суспільства.

Політична зрілість — це глибоке розуміння природи влади та управління, їхніх принципів, норм та законів, що лежать на ґрунті соціального управління суспільством, його політичної організації. Політична зрілість — це усвідомлення своїх прав і обов'язків, притаманних суспільству політичних цінностей і демократичних норм. Досягнення політичної зрілості не є певним кінцевим результатом, а лише ступенем, мірою політичної підготовки людини.

Автор підкреслює, що політична відповідальність — одна з найважливіших складових процесу політичної соціалізації особи, і є тим соціальним посиленням, яке несе особа перед собою, перед загалом суспільства, нацією, соціальною групою тощо. Вона є суттєвим компонентом світогляду індивіда як суб'єкта політики. А це дозволяє аналізувати конкретні форми і засоби формування політичної відповідальності, конкретні сфери її прояву на державному рівні і на рівні громадянського суспільства.

В розділі зазначається, що в зв'язку зі змінами на геополітичному просторі, виникненням нових незалежних держав, формуванням національних урядів здійснилась переоцінка цінностей. За цих умов політична відповідальність набула нового характеру. Процес політичного та соціального розвитку направлено на створення громадянського суспільства та національної державності. В дисертації підкреслюється, що диференціація і поглиблення в різних регіонах України етнічних процесів в соціальних групах і

політичних процесів в різних етнічних спільнотах викликали до життя зростання значення політичної відповідальності.

Зазначається, що зміст і рівень політичної відповідальності у різних індивідів не однаковий, вони залежать від ступеню включення особи до системи соціально-політичних зносин, в політичну систему взагалі, а також від внутрішнього світу особи. Ступінь і міра політичної відповідальності індивіда визначається суб'єктивними факторами політичного процесу. Вони можуть відповідати політичним вимогам об'єктивної ситуації або ж протистояти їй. Чим вище така обов'язковість, тим вище політична відповідальність особистості.

В Висновках дисертації підводяться підсумки проведеного дослідження, висловлюються рекомендації щодо шляхів поліпшення процесу політичної соціалізації особистості в сучасній Україні.

ВИСНОВКИ

Політична соціалізація є конкретно-історичним процесом, що обумовлена розвитком конкретного суспільства.

Політична соціалізація характеризується сукупністю процесів становлення особистості, прийняття і виконання нею політичних ролей і відповідальності.

Політична система, що формується в сучасній Україні, може стати стабільною та ефективною, коли буде вирішено ряд проблем, центральною ланкою яких є організація суспільного життя і влади на демократичних засадах, захист прав кожної людини, її економічної свободи. Це відкриє шлях до створення держави, де панує закон. Це змінить довір'я народу до влади та надасть їй народної підтримки. Це дасть могутній поштовх позитивним процесам в політичній соціалізації.

Процес політичної соціалізації протікає досить нерівномірно як в соціальному, так і в регіональному розрізі. Різні верстви суспільства політизуються далеко в неоднаковій мірі. Більше того, як на наш погляд, розрив в мірі та рівні політизації серед них навіть збільшуються. Все це вимагає посиленої уваги як державних органів, так і громадських організацій.

Серед проблем політичної соціалізації на перший план висуваються проблеми зміцнення державності, зростання довір'я до цієї державності з боку кожного громадянина, усвідомлення ним свого місця та ролі в сучасних процесах суспільного оновлення.

Особливістю процесу політичної соціалізації особи в період демократизації українського суспільства є також наростання дисфункцій в зв'язку з прискоренням технологічного розвитку і глобалізацією багатьох соціальних процесів. Ці фактори серйозно модифікували глибинні взаємовідносини людини з державою, владою, політикою і призвели до кризи процесу включення особи в політичний механізм.

Складність соціально-економічних та політичних умов, що притаманні становленню української державності, її трансформації в демократичне суспільство — головна причина сьогоденних труднощів у здійсненні процесу залучення індивіда до політики. А це викликає необхідність висловити деякі рекомендації.

Політика держави, її соціальних структур і, в першу чергу, політичних інститутів повинна базуватися на принципі: людина, особа, громадянин — головний об'єкт політики і активний її суб'єкт.

В політичній науці проблеми політичної соціалізації слід виділити в окрему галузь дослідження.

Потребують більш ґрунтовного вивчення перш за все ті проблеми політичної соціалізації, котрі пов'язані з умовами, що змінилися, і направлені на інтегрування особи у нове суспільно-політичне середовище — в середовище новоствореної державності.

Особливої уваги вимагає формування політичних орієнтацій особи в відношенні до національних державних інститутів, до партій та рухів державницького спрямування, оскільки саме такі орієнтації в вирішальній мірі визначають характер практичної поведінки і стабільність держави.

Для сучасного етапу політичної соціалізації з його суперечливістю ідей та політичних течій питання першочергової ваги — на яких засадах буде здійснюватися цей процес: найбільш доцільним, як на наш погляд, було б врівноважене поєднання соціальної, демократичної та національної ідеї.

Оскільки ряд факторів політичної соціалізації сьогодні значною мірою діють стихійно, то розумний і виважений контроль з боку держави в цьому напрямку був би не зайвий. Особливо це стосується сфери інформації та спрямованості засобів інформації на регіональному рівні.

Слід також визнати доцільним у викладанні політології, соціології, основ державного управління вивчення проблем політичної соціалізації і поглибленої їх розробки у відповідних розділах навчальної програми.

В соціальних інститутах виховання і культури, в навчальних закладах слід забезпечити процес всебічної соціалізації особистості і, зокрема, політичної соціалізації цілеспрямованими зусиллями професійних кадрів.

Необхідно посилити увагу до специфіки соціалізації особистості при підготовці політологів, соціологів, юристів, працівників державної адміністрації, соціальних служб, служб безпеки, військових, педагогічних і дипломатичних кадрів.

Слід відновити інститути політичних знань, які б мали за мету політичну просвіту, а також інститути патріотичного виховання.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Гедікова Н.П. До питання про процес політичної соціалізації особистості у період демократичних та економічних перетворювань в Україні // Актуальні проблеми політики. - Вип. 1-2. - Одеса, 1997. - С.78-79. (рос. мовою).
2. Гедікова Н.П., Мосійчук Т.Є. Деякі аспекти навчання дітей Чорнобильської зони в закладах санаторно-курортного оздоровлення (політологічно-соціологічний аспект) // Наша школа. - Одеса, 1998. - №3. - С.4-6.
3. Гедікова Н.П. Специфіка політичної відповідальності державних службовців в постсоціалістичній Україні (філософсько-політологічний аспект) // Вдосконалення системи державного управління соціально-економічними та політичними процесами в регіоні (на прикладі півдня України). Зб. – Одеса: ОЦНТЕІ, 1998. - С.320-325.
4. Ковальчук В.М., Гедікова Н.П. Досягнення злагоди в українському православ'ї як чинник успішного державотворення та соціалізації особистості // Матеріали регіональної науково-практичної конференції "Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління". - Ч.2. – Одеса, 1996. - С.145-156.
5. Гедікова Н.П. Політична соціалізація і державна молодіжна політика в Україні // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1998. - №3. – С.143-147.
6. Гедікова Н.П. Реформування освіти, як фактор політичної соціалізації молоді //Актуальні проблеми політики. Вип. 5. - Одеса, 1999. – С.279-283.
7. Гедікова Н.П. Політична відповідальність як критерій політичної соціалізації особистості. - Одеса: Астропринт, 1999. – 24 с.
8. Гедікова Н.Ф. Основные факторы политической социализации личности и их проявления в Украине. - Одесса: Астропринт, 1999. - 36 с.

АНОТАЦІЯ

Гедікова Н.П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства. - Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 - політичні інститути та процеси. - Одеська державна юридична академія, Одеса, 1999.

Спираючись на досягнення вчених минулих років та сучасних, зокрема українських, в дослідженні процесу політичної соціалізації особистості дисертант обґрунтував новий зміст проблем даного процесу в умовах сучасної української держави. На підставі аналізу сучасного стану державного будівництва в Україні демонструється ступінь впливу на процес входження особистості в політику політичних та неpolітичних факторів соціалізації. Показано, що серед ряду критеріїв політичної соціалізації особистості головним, найбільш значущим в сучасному українському суспільстві є критерій політичної відповідальності. Показані основні труднощі сучасного етапу входження особистості у політичні відносини, висловлені рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: політична соціалізація, політизація, структура політичної соціалізації, фактори та функції політичної соціалізації, критерії політичної соціалізації, політична поведінка.

АННОТАЦИЯ

Гедикова Н.Ф. Политическая социализация личности в ходе демократизации украинского общества. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. - Одесская государственная юридическая академия, Одесса, 1999.

Диссертация посвящена рассмотрению процесса политической социализации, его основных факторов и критериев и их проявлению в современной Украине.

Опираясь на достижения ученых прошлых лет и современных, в частности украинских, в исследовании процесса политической социализации личности, дисертант осмыслил новое содержание проблем данного процесса в условиях современного украинского государства. Это

исключительно важно, поскольку в современной украинской политологии изучение проблем включения личности в политику еще не полностью сформировалось в отдельное научное направление, и многие из них остаются за пределами научных интересов исследователей.

В диссертации нашел отражение, прежде всего, комплекс вопросов, связанных с возникновением и развитием теории политической социализации на стыке таких наук как философия, социология, политология, психология, педагогика. Значительное внимание уделяется анализу понятийного аппарата, который используется учеными в исследуемой проблеме. В частности отслеживается сущность таких понятий, как “социализация”, “воспитание”, “политическое сознание”, “политическое поведение”, “адаптация”. При этом диссертант излагает свое авторское понимание сущности политической социализации как компонента общей социализации, определяет структуру процесса и его функции. Осмысливает механизм обновления норм, правил, императивов, взаимной адаптации личности и политической системы, анализирует новые условия формирования политического мировоззрения, политического сознания и поведения.

Далее в диссертации на основании анализа современного этапа государственного строительства в Украине показывается степень воздействия на процесс вхождения личности в политику политических и неполитических факторов социализации.

В качестве факторов политической социализации в современной Украине в диссертации выделяются и анализируются: государство, гражданское общество, политические партии, общественно-политические организации, политическая культура; социальные институты и организации, средства массовой информации.

Диссертант подчеркивает, что в современной Украине факторы политической социализации личности проявляются как причины и движущие силы данного процесса. Они определяют его характер, черты и результаты изменений и преобразований. Они выступают в то же время как условия, составляющие ту среду, в которой протекает процесс социализации.

Отстаивается позиция, что изменения, вызываемые причинами, происходящими в процессе включения личности в политику, естественно, приводят к определенным следствиям в политическом потенциале личности, осмысление этих причин позволяет сделать предсказуемыми результаты социализации.

Существенное место в диссертации занимает выявление тенденций развития политической зрелости и ответственности личности, которые она приобретает в процессе социализации. Среди ряда критериев политической социализации личности, считает автор, главным, наиболее значимым в современном украинском обществе является критерий политической ответственности. В исследовании дается четкое представление компонентов

структуры политической ответственности, осмысление ее логики и понимание функций, которые она реализует в различных политических процессах.

Диссертация содержит критический обзор литературы по проблеме, а также анализ социологических исследований, источников.

Ключевые слова: политическая социализация, политизация, структура политической социализации, факторы и функции политической социализации, критерии политической социализации, политическое поведение.

SUMMARY

Gedikova, N.F. Political socialization of an individual in the course of the democratization of the Ukrainian society. –Manuscript.

Dissertation for getting Degree of the Candidate of Political Science, specialty 23.00.02 - political institutes & processes. The Odessa state juridical academy, Odessa, 1999.

The candidate for a degree has interpreted a new matter of the problems in the process of a person's political socialization under conditions of the modern ukrainian state basing herself upon the past and present achievements especially of the ukrainian scientists in the research of this process. The degree of the influence of the political and unpolitical factors of socialization upon the process of the entry of a person into politics on the grounds of the analysis of the present stage of the state construction in Ukraine has been disclosed. It has been shown that the criterion of the political responsibility is the main and the most significant one among a number of the criteria of the political socialization of a person in the modern Ukrainian society. The main difficulties of the contemporary stage of the individual's entrance into the political relations have been shown in the work, and the recommendations for their overcoming have been given.

Key words: political socialization, politicization, structure of political socialization, factors and functions of political socialization, criterion's of political socialization, political behavior.